

**КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ
ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ,
ІСНУВАННЯ Й РОЗВИТКУ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Розглянуто власність у системі суспільних відносин та напрями реформування відносин власності в регулюванні життєдіяльності територіальної громади.

Ключові слова: власність, комунальна (муніципальна) власність, місцеве самоврядування, муніципальне утворення, територіальна громада, право власності, корпоративні відносини.

Property in the system of public relations and directions of reformation of property relations of the territorial community vital functions regulation are considered.

Key words: property, community (municipal) property, local self-government, municipal formation, territorial community, ownership right, corporate relations.

Власність – одна зі складних і багатопланових соціально-економічних категорій економічних систем, навколо якої формуються відносини людей, спрямовані на виробництво, розподіл, обмін і споживання суспільного продукту. Будь-які докорінні зміни в економічній структурі суспільства починаються з відповідних перетворень у відносинах власності. Власність, як правило, пов'язана з річчю – це й фіксується на побутовому рівні як її сутність. Однак власність – не просто річ, а відносини між людьми з приводу привласнення речі. Привласнення являє собою процес, який визначає ставлення людей до речей як до своїх чи чужих, тобто привласнення індивідуумами, колективами, державою та іншими суб'єктами засобів виробництва, предметів споживання, послуг та інших об'єктів власності в усіх сферах суспільного відтворення. Саме у відносинах між людьми з приводу привласнення речей полягає глибинна характеристика власності як економічної категорії.

У системі суспільних відносин власності належить одне з провідних місць. Вона вважається основою, підґрунтям усієї системи суспільних відносин. Від неї залежить становище певних груп, класів у суспільстві, можливості їх доступу до використання всіх чинників виробництва. До того ж власність є результатом історичного розвитку. Її форми змінюються зі зміною способів виробництва. Причому головною рушійною силою цієї зміни є розвиток продуктивних сил. У межах кожної економічної системи існує якась основна специфічна для неї форма власності, що не виключає існування й інших її форм як старих, таких, що перейшли з колишньої економічної системи, так і нових, своєрідних паростків переходу до нової системи. Переплетення і взаємодія всіх форм власності надає позитивну дію навіть розвитку суспільства. Усе це обумовлює актуальність подальшого дослідження й необхідність і удосконалення власності в системі суспільних відносин.

Суттєві зміни в системі відносин власності досліджуються науковцями різних шкіл і напрямків: А. Бондар, С. Давимука, А. Гальчинський, А. Чухно, В. Базилевич, О. Бузгалін, А. Колганов, О. Пасхавер, Є. Головаха, О. Рябченко, М. Четов [4; 7; 9–11; 13; 14] та ін. Значний внесок у розвиток теорії власності зробив К. Маркс, який чітко розмежував її економічний та юридичний зміст [12, с. 133].

Мета статті – розглянути власність у системі суспільних відносин, типи власності та напрями реформування комунальної власності в регулюванні життєдіяльності територіальної громади та запропонувати спосіб підвищення ефективності її використання.

На сучасному етапі розвитку категорія “власність” досліджується в кількох аспектах – економічному, соціальному, правовому, національному та інших і містить низку підсистем суспільних відносин (табл. 1) [6, т.1, с. 237].

Як економічна категорія власність являє собою незалежне володіння, користування й розпорядження певними індивідами і колективами, матеріальними благами в певних історичних умовах і відображає їх ставлення до цих матеріальних благ як належних їм.

Зрозуміти економічний зміст власності в суспільстві можна тільки через аналіз усієї сукупності відносин, які в ньому панують. Так, формою виявлення економічних відносин власності слугує юридична власність, яка належить до надбудовних відносин, в яких виявляється воля власників і правове оформлення цієї волі в юридичних актах і нормах власності. Однією з характеристик власності є також твердження, що панівна в суспільстві система прав власності є сумою економічних і соціальних відносин з приводу обмежених ресурсів, вступивши в які, окремі члени суспільства протистоять один одному [8]. Право власності – це встановлені суспільством (законами, традиціями) відносини між людьми, що регулюють розподіл обмежених економічних благ (власне ресурсів) [11, с. 37]. Правові відносини власності реалізуються через систему відносин володіння, розпорядження і користування, які в сучасних умовах доповнюються відповідальністю.

Складові підсистеми власності суспільного устрою

<i>Найменування підсистеми</i>	<i>Характеристика</i>
Економічна	Певна сукупність матеріальних благ різноманітних об'єктів власності: засобів праці, складових виробничих ресурсів(земля, праця, капітал, предмети споживання, цінні папери, об'єкти інтелектуальної власності, патенти, лізинги, "ноу-хау"), використовуємі людьми природні ресурси, корисні копалини
Юридична	Виявлення волі певного класу і правове оформлення цієї волі в юридичних актах і нормах, у правах власності
Соціальна	Утворення й розвиток класів і соціальних груп і взаємодія між ними залежно від відносин до власності і способів отримання частки власності
Політична	Наявність і розвиток впливу на політику держави залежно від привласнення засобів виробництва й інших об'єктів власності
Психологічна	Наявність і розвиток почуття господаря у працівників або його відсутність, ставлення до власності, як до своєї, нічиєї або чужої
Національна	Наявність або відсутність різноманітних об'єктів власності в руках нації, народу

Докорінна зміна власності в Україні започаткувала трансформаційні процеси в кожній з підсистем власності суспільного устрою у зв'язку з появою її нових типів. В економічних і нормативно-правових джерелах виділяються державна, муніципальна (комунальна) власність, приватна, колективна, спільна, акціонерна, трудова власність, власність на засоби виробництва, власність на виготовлення продукції тощо. Основні типи власності і їх суб'єкти наведено в табл. 2.

Питома вага у структурі власності в Україні належить комунальній власності адміністративно-територіальних одиниць (муніципальних утворень). Термін "комунальна" походить від фр. communes – громада і означає людський колектив, який об'єднався для спільного життя на засадах спільного майна. Термін "муніципальна власність" застосовується для означення належності муніципальній громаді об'єктів власності і для виокремлення особливої, відмінної від індивідуальної (приватної), форми власності – колективної, для констатації факту неможливості виключення будь-якого комунального об'єкта зі складу власності й господарського обороту без згоди громади.

Таблиця 2

Характеристика основних типів власності

<i>Суб'єкти власності</i>	<i>Тип власності</i>	<i>Характеристика правових аспектів володіння</i>
Держава	Державна	Привласнення державою (як суб'єктом власності) засобів виробництва, робочої сили, частки національного, доходу та інших об'єктів власності в різних сферах суспільного відтворення. Належить до колективних форм власності, оскільки її персоніфікатором в економічних системах є різний за чисельністю апарат державних чиновників (як правило, вищих) та певною мірою інші верстви й прошарки населення
Муніципальні утворення	Муніципальна	Система норм цивільного (приватного) права та інших галузей права, що регулюють суспільні відносини з приводу володіння, користування та

		розпорядження майном, яке належить територіальній громаді села, селища, міста, району в місті (в особі місцевих рад відповідного рівня чи інших органів, створених чи уповноважених територіальними громадами). Муніципальною власність є майно, яке належить на правах власності міським, селищним та іншим муніципальним утворенням
Колективна власність (акціонерна)	Корпоративна	Привласнення об'єктів власності (засобів виробництва, цінних паперів, патентів, ліцензій тощо) колективом фізичних або юридичних осіб. Колективну власність поділяють на два основні типи: трудову і нетрудову

1	2	3
		<p>Трудова базується на праці (фізичній або розумовій) всіх членів трудового колективу. Нетрудова – на найманій праці і лише частково на праці власників засобів виробництва, зокрема їх праці з управління та контролю за виробничим процесом. Колективна власність зумовлена поглибленням суспільного поділу праці, її колективним характером.</p> <p>Акціонерна власність – це власність багатьох фізичних (і юридичних) осіб на єдиний реальний процес присвоєння з нерівномірно розподіленими правами. Одні фізичні особи мають право на користування майном (засобами виробництва) і на дохід у формі зарплати. Інші фізичні і юридичні особи мають право тільки на дохід (володіння привілейованими акціями). Треті мають право на дохід і участь в управлінні</p>
Власність окремих індивідів	приватна	<p>Власність, що належить окремій особі, максимум – сім'ї. Виникла з розпадом первіснообщинного ладу, її матеріальна основа – зростання продуктивності праці в процесі суспільного поділу праці (насамперед в одиничній формі), поява додаткового продукту, загострення суперечностей між інтересами окремих індивідів та суспільною (общинною) власністю, що гальмувала розвиток індивідуальних потреб, інтересів, цілей найініціативніших виробників. Розрізняють приватну власність, засновану на власній та на чужій праці</p>

Її головними ознаками є належність до відповідної муніципальної територіальної одиниці й участь у процесах забезпечення соціально-економічних потреб її населення. Як і державна комунальна власність використовується в усіх підсистемах суспільного устрою: економічній, соціальній, природно-екологічній, правовій тощо. Їх специфіка не тільки впливає на умови та результати її використання, а й формує нові особливості відносин стосовно її використання, що продукують в муніципальних утвореннях відповідні права територіальних громад. Право власності, що реалізується через систему відносин володіння, користування, розпорядження, доповнюється і відповідальністю за раціональність та ефективність її використання. І хоча визначені права мають свій зміст, однак їх повна реалізація на сьогодні ще не має достатньо врегульованої нормативно-правової бази. Водночас якісна реалізація прав власності є одним з основних чинників її ефективного використання.

Право володіння і користування комунальною власністю, надане мешканцям муніципального утворення, сформульовано безсистемно і не є прозорим для його повної реалізації, якщо розглядати територіальну громаду як суб'єкт ринкового господарювання. Це право не деталізує право мешканців на муніципальну власність за її складовими (місцевий бюджет, складові місцевої інфраструктури, власність муніципальних життєзабезпечувальних підсистем). Нечітко визначені права власності громади в процесах виробництва й розподілу послуг. До речі, незрозумілість у використанні прав власності не сприяє розробці й реалізації стратегії її ефективного використання у процесах реструктуризації економіки країни.

Конституція України закріпила статус комунальної власності як складного конституційно-правового інституту, функціонування якого залежить від багатьох суб'єктів конституційного права: громадян,

територіальних громад, органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади тощо. По суті, Конституція заклала такі основи реалізації комунальної власності, які дають змогу з допомогою конституційно-правових важелів гарантувати її належне конституційне використання. Водночас дієздатні механізми реалізації права комунальної власності відсутні.

До об'єктів комунальної власності, згідно з Конституцією України, належать “рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад” [1, ст. 142], перелік яких свідчить про необхідність систематизації складових власності за змістом (засоби місцевого бюджету, муніципальні позабюджетні кошти, майно органів місцевого самоврядування, муніципальні землі і природні ресурси, передані до муніципальної власності), за напрямками використання та за видами діяльності (муніципальні підприємства та організації, муніципальні банки, муніципальні фінансово-кредитні організації, муніципальний житловий фонд і нежитлові приміщення, муніципальні заклади освіти, охорони здоров'я, культури й спорту та інше нерухоме і рухоме майно). Поняття “муніципальне майно” ширше, ніж муніципальна власність. Це пов'язано з тим, що право власності – лише одне з можливих правових обґрунтувань належності об'єктів муніципальних утворень. Майно, яке перебуває в їх власності, поділяється на дві частини: одна частина закріплюється за муніципальними підприємствами й установами, а друга – це кошти місцевих бюджетів та інше муніципальне майно, не закріплюється за муніципальними підприємствами та організаціями, хоч і створює казну муніципального утворення.

Існує низка способів формування муніципального майна. Вони закріплюються у статуті муніципальних утворень, які реалізуються певними шляхами, у тому числі: установлення оподаткування та інших обов'язкових платежів, які повинні бути віднесені в місцевий бюджет у позабюджетні кошти за власною згодою; придбання майна на основі договору купівлі-продажу, обміну, дарування чи іншої правової угоди, передбаченої законодавством; поділу муніципальної власності, у випадку, коли в межах території одного муніципального об'єднання присутні інші муніципальні об'єднання; об'єднання, перетворення, реорганізації чи ліквідації муніципальних утворень; отримання доходу в результаті використання комунального майна; у разі переходу майна з державної власності в комунальну; під час приватизації і переходу майна з публічної власності в індивідуальну та в інших випадках, установлених законодавством.

Попри всю важливість конституційно-правового регулювання комунальної власності життя потребує невідкладного й постійного вдосконалення законодавчого забезпечення цього процесу. Серед нормативно-правових актів, які регулюють дане питання, особливе місце займає Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, згідно з яким закріплено “право територіальної громади володіти, доцільно, економічно, ефективно користуватися та розпоряджатися на власний розсуд і у власних інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування” [3, ст.1]. З одного боку, цей Закон відтворює положення Конституції, а з іншого – їх конкретизує та деталізує. Зокрема, визначено, що “майно, передане до комунальної власності областей і районів, а також набуто на інших законних підставах, є спільною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст, управління яким відповідно до Конституції України здійснюють районні та обласні ради або уповноважені ними органи” [Там же, р. 5, п. 10]. Сьогодні на рівні областей і районів немає об'єктів комунальної власності області чи району, а є тільки об'єкти спільної комунальної власності територіальних громад відповідної області чи району, що підтверджує п. 1 ст. 60 Закону, відповідно до якого “територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності”.

Чітке розмежування суб'єктів права комунальної власності та суб'єктів здійснення цього права дасть можливість більш детально досліджувати суперечності в чинному законодавстві стосовно комунальної (муніципальної) власності. У першому випадку суб'єктами визначаються відповідні територіальні громади, у другому – як безпосередньо територіальні громади, так і уповноважені ними органи місцевого самоврядування. Певна неточність щодо цього міститься в Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” в наведенні визначення права комунальної власності, де зазначається, що здійснюється це право як безпосередньо територіальними громадами, так і через уповноважені ними органи місцевого самоврядування [3, ст. 1]. Однак, відповідно до ст. 6 Закону, територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування. Отже, логічно було би визначити, що здійснюється це право як безпосередньо, так і через інші органи місцевого самоврядування.

Згідно з чинним законодавством, під поняттям “територіальна громада” розуміють жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [Там же]. Але ж слід актуалізувати питання про нежиттєздатність, нереальність такої юридичної конструкції, як територіальна громада. Це поняття потребує чіткого юридичного визначення, оскільки зазначена проблема має не лише теоретичне, а й безпосередньо практичне значення для реалізації прав власності територіальних громад. Цей гіпотетичний суб'єкт права власності має бути дійсним, реальним господарем, з чітко визначеними правами і обов'язками. Життя вимагає належного, реального суб'єкта господарювання в первісних ланках суспільства. Не можна бути власником майна і при цьому не мати реальних важелів впливу на вирішення питань щодо його управління. Частково це підтверджується Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” [3, ст. 16, п. 4-5], де, зокрема, зазначається, що від імені та в інтересах

територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради. Таким чином, можна констатувати унікальну ситуацію, яка є неприйнятною і суперечить самій природі права власності, а саме: наявність двох повноправних суб'єктів на одне й те саме майно. Адже в даному випадку відсутні інститути повного господарського відання, оперативного управління, оренди, акціонування, продажу тощо. Є територіальні громади і є ради, і кожен із цих суб'єктів наділений, відповідно до Закону, відповідним колом прав і обов'язків (якщо не брати до уваги химерні посилання законодавця щодо “відповідальності рад перед громадами” і твердження про “первинність” територіальних громад), є що ще раз підкреслює тезу, що з правової позиції територіальних громад як таких на сьогодні не існує.

Сьогодні територіальна громада наділена правами та обов'язками виключно на папері. Вона, наприклад, ніяк не впливає на порушників у випадках, коли завдається шкода об'єктам права комунальної власності; не може така громада нести і юридичну відповідальність.

Існує також неузгодженість щодо суб'єктів права комунальної власності, що міститься в нормах Конституції України, у Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” і в Земельному кодексі України. Так, у ст. 140 Конституції України згадується про територіальні громади села, селища, міста у п. 1 ст. 83 Земельного кодексу, де визначається право власності на землю територіальних громад, також називаються територіальні громади села, селища та міста. При цьому у ст. 60 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, де пропонується визначення права комунальної власності, зазначаються територіальні громади села, селища, міста, районів у містах. У п. 2 ст. 6 Закону передбачається, що в містах з районним поділом територіальні громади районів у містах діють як суб'єкти права власності. Не закріплено законодавчо статус такого суб'єкта права комунальної власності, як територіальна громада району в місті. Тому цей недолік має бути в подальшому усунутий.

Під час побудови прозорої і якісної системи прав комунальної власності для жителів територіальних утворень слід започаткувати низку таких організаційно-правових і методологічних заходів:

- визнати рівноправність комунальної власності з іншими видами власності;
- чітко визначити права комунальної власності з урахуванням підсистем її існування і прояву;
- з'ясувати суб'єктів права комунальної власності;
- розкрити зміст, глибину і терміни дії прав власності і способів їх реалізації;
- визначити умови і можливості доступу до комунальної власності для реалізації права володіння і користування нею;
- структурувати комунальну і конкретизувати права комунальної власності в різних сферах її використання;
- здійснити інвентаризацію і моніторинг динаміки обсягів, параметрів і складових комунальної власності для створення умов стратегічного планування її ефективного використання й нарощування;
- забезпечити вільний доступ до інформації про стан і рівень користування комунальною власністю;
- сформувати обмеження в користуванні власністю;
- визначити методи оцінювання і оцінити ступінь використання прав власності;
- здійснити документування, оформлення й облік комунальної власності правокористувачами;
- розробити механізми захисту прав власності жителів міст і зобов'язань та відповідальності з їх використання та ін.

Від якісного і швидкого вирішення цієї проблеми залежить підвищення ролі і дієвості системи місцевого самоврядування. Існуюча на сьогодні модель місцевого самоврядування зумовлює необхідність пошуку більш досконалої системи місцевого самоврядування з урахуванням аналізу практики його функціонування в Україні та за її межами і створення на базі територіальної громади юридичної особи як єдиної можливої форми здійснення управління всіма її членами майном, що їм належить. Як таку структуру пропонується розглядати безпосередньо саме муніципальне утворення як специфічну публічну корпорацію, порівнюючи її з різними типами господарських товариств [5], де володіння, розпорядження й використання спільної власності утверджується в новому типі власності – колективному (корпоративному).

Колективна власність – пріоритетна форма трансформаційних процесів. Якщо виходити з практики еволюції капіталістичного способу виробництва, ще з середини XIX ст., тобто з часу масової появи акціонерних компаній, в яких об'єднується капітал кількох індивідуальних підприємств, власність стає колективно-капіталістичною. Її суб'єктом перестає бути лише окремий індивід. Привласнення прибутку здійснюється залежно від суми капіталу, яку вносить до акціонерної компанії капіталіст. І хоча на цю величину він отримує певну кількість акцій, на які за результатами виробництва отримує відповідні суми дивідендів, з цього часу починають існувати колективні економічні інтереси, обумовлені колективним характером власності. Колективному характеру праці повинна відповідати колективна форма власності. Така вимога впливає із закону об'єднання праці і власності.

Важливою умовою запровадження корпоративних засад в управління муніципальними утвореннями є розуміння жителями громади, що корпоратизм – це вміння працювати разом. Ці вміння формуються безпосередньо в територіальній громаді і її муніципальному утворенні, яке є аналогом традиційної корпорації публічного типу, тому що громада є власником суспільної муніципальної власності. Це орган управління, обраний громадою, що займається організацією суспільної праці. У даному випадку вона реалізується в публічній корпорації як ринковій формі управління муніципальним майном (плануванням і організацією використання, аналізом результатів, розробкою заходів по підвищенню ефективності). Вона

стає реальним економічним потенціалом розвитку громади. Для того щоб корпоративний спосіб господарювання став панівним у муніципальних утвореннях, потрібен не менш важливий чинник – соціальний капітал. Тому реалізація ідей корпоратизму в муніципальних утвореннях потребує передусім створення об'єктів спільних соціально-економічних інтересів, в яких економічний і соціальний потенціали громади будуть спільно ефективно використовуватись. Цими об'єктами можуть стати: муніципальні корпоративні об'єднання різних напрямів і сфер діяльності, соціальні неприбуткові корпорації, соціальні кластери, територіальні соціальні мережі, кооперативи, обслуговуючі кооперативи, творчі альянси, спілки та інші.

Муніципальні корпорації повинні розглядатись і як основа організаційної структури індустріальної системи сучасного суспільства, розвиток якого може вирішити багато питань, що виникають під час розгляду розвитку муніципальних утворень. На думку Дж. Гелбрейта, “ніщо так не характерне для індустріальної системи, як масштаби сучасного корпоративного підприємства” [4].

Об'єктами управління в муніципальному утворенні як корпорації повинно розглядатися формування процесів кооперації та інтеграції зусиль суб'єктів муніципального господарювання, балансу інтересів зацікавлених сторін на території громади, нагромадження муніципального майна, його відтворення й оновлення, дійова координація діяльності суб'єктів та об'єктів господарювання. Особлива увага повинна приділятися поглибленню і конкретизації спільної відповідальності влади, жителів і бізнесу як рівноправних партнерів у досягненні результатів спільних справ.

Статус територіальної громади (чи муніципального утворення) як власника надає право територіальній громаді вступати в економічні та інші види відносин з іншими власниками. Підкреслимо, що в даному випадку мається на увазі тільки муніципальна (комунальна), тобто спільна власність і такі її види, як економічна власність, власність на засоби й на ресурси виробництва, власність на види продукції, що виробляються, чи послуги. Відносини, які виникають у процесах використання цих видів власності, є такими, в яких переважають колективні інтереси і цінності, що узгоджуються і з приватними, і з державними інтересами. Ці відносини за змістом мають назву загальнокорпоративних (спільних). Вони мають будуватися на використанні ідеології корпоратизму як способу організації суспільного життя і гармонізації інтересів усіх учасників. Ефективна побудова й використання корпоративних відносин у муніципальних утвореннях мотивує й уточнює їх специфіку, визначає спільні й відмінні риси з корпоративними відносинами в акціонерних товариствах, створює систему реалізації, розвитку й управління цими процесами і водночас формує та розвиває корпоративні (спільні) права громади і її жителів. Необхідною умовою стає розробка інституціональних передумов муніципального корпоратизму, а саме:

- інституціоналізація муніципальних корпоративних прав, що формують корпоративну поведінку територіальної громади і регламентують її дії як суб'єкта муніципальних корпоративних відносин;
- розробка й запровадження принципів організаційної культури муніципальних корпоративних відносин;
- формування та обґрунтування механізмів муніципального корпоративного управління;
- вибір і обґрунтування інструментів та управлінських важелів якісно нового типу муніципального менеджменту – корпоративного.

Урахування можливостей подальшого розвитку прав комунальної власності територіальної громади й інституціоналізація корпоративних прав муніципальних утворень з метою якісного, інтенсивного й активного залучення жителів до підвищення ефективності використання комунальної власності слід розглядати як один із ключових чинників ефективного підвищення добробуту громадян.

Особлива роль належить питанням особливостей управління корпоративним правами муніципального утворення, оскільки саме ефективна діяльність органів, уповноважених управляти комунальними корпоративними правами, достатній контроль з боку територіальної громади за створенням і діяльністю акціонерних товариств різних типів, прийняття рішень щодо діяльності таких товариств, проведення політики, спрямованої на захист прав акціонерів з використанням механізмів професійного управління цими об'єктами, є передумовою успішного підвищення платоспроможності, поліпшення фінансово-господарського стану підприємств, зростання рівня соціально-економічного розвитку як самого муніципального утворення, так і країни загалом.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : зі змінами згідно із законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про власність : Закон України від 7 лютого 1991 р. №697-XII. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
4. *Барте́нев С. А.* Экономические теории и школы : [курс лекцій] / С. А. Барте́нев. – М. : БЕК, 1996. – 352 с.
5. *Бобровська О. Ю.* Теоретико-методологічні засади запровадження корпоративних відносин в управління розвитком муніципальних утворень: дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 “Місцеве

самоврядування” / О. Ю. Бобровська. – Дніпропетр. : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 436 с.

6. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.] – К. : Академія.

Т. 1. – 2000. – 864 с.

Т. 2. – 2001. – 848 с.

Т. 3. – 2002. – 952 с.

7. *Ефимова Е. Г.* Экономика / Е. Г. Ефимова. – М. : МГИУ, 2007. – 368 с.

8. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

9. *Капелюшников Р. І.* Економічна теорія право власності / Р. І. Капелюшников. – М. : ІМЕМО, 1990. – Режим доступу : <http://lib.rin.ru>

10. *Кудин С. І.* Акціонерна власність в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / С. І. Кудин. – Л., 2003. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ard/2003/03ksiteu.zip>

11. *Кучуков Р. А.* Экономическая теория / Р. Кучуков. – М. : ЗАО Из-во “Экономика”, 2007. – 519 с.

12. *Маркс К.* Ницета философии / К. Маркс, Ф. Энгельс // Собр. соч. ; изд. 2-е. – М. – Т. 4. – С. 65–185. –

Режим доступу : <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo>

13. *Рибалкін В.* Акціонерна власність – внутрішня основа формування та функціонування соціального ринкового господарства / В. Рибалкін, Л. Мамичева // Економіка України. – 1998. – № 2. – С. 45–52.

14. *Рибалкін В. О.* Теорія власності / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. – К. : Логос, 2000. – 346 с.

Надійшла до редколегії 29.11.2010 р.